

İŞLETMELERDE YAPILAN ÇEK HİLELERİ: ORTAYA ÇIKARILMASI VE ÖNLENMESİ

CHECK FRAUD IN ENTERPRISES: DETECTION AND PREVENTION

Hami AYDIN¹, Tolga ALA²

ÖZET: Hile ve dolandırıcılık olaylarında son dönemlerde artış olduğu gözlenmektedir. Ticari hayatta önemli yer tutan çeklerin işletmelerin finansal yapısı üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Bununla birlikte, çek hileciliği, uluslararası finansal sistemi etkileyen en hızlı büyüyen sorunlardan biridir. Lazer yazıcılardaki hızlı gelişmeler, daha renk odaklı fotokopi makineleri ile masaüstü bilgisayarlarda sahte çek basımı ve kopyalarının üretilmesi asıl çeki kopyasından ayırt etmeyi zorlaştırmış, böylelikle çek hileciliğinde artışa neden olmuştur. Hile olaylarında artışın bir diğer nedeni de yüksek oranda firma çalışanları ve suç ortağının birlikte hareket etmeleridir.

Anahtar sözcükler: Çek Hilesi, Hile Denetimi, Çek Sahteciliği

ABSTRACT: It is observed that fraud and fraud incidents have increased recently. The impacts of checks that have an important place in business life effect the financial structure of businesses. Nonetheless, check trimming is one of the fastest growing problems affecting the international financial system. Rapid improvements in laser printers have made it more difficult to distinguish between more color-focused copying machines and fake check printing and copying on desktop computers than the original copy. This situation causes an increase in check fraud. Another reason for the increase in cheating incidents is that the employees of the company and the crime partner work together at a high level.

Keywords: Check Fraud, Fraud Auditing, Check Forgery

1. GİRİŞ

1. HİLE KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Günlük sosyal ve beşeri yaşantımızda çok sıklıkla karşılaştığımız hile kavramının, tanımı ve içerdiği unsurları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Farklı görüşlerin olmasındaki temel neden, hilenin geniş bir kavram olmasından ve özellikle işletmelere yönelik olanları açısından tüm dünyada önemli bir sorun olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Ticari amaçla faaliyette bulunan işletmeler bünyesinde çalışan işçi ya da işletme sahibi veya işletmenin müşterisi, zaman zaman kendi lehlerine ekonomik çıkar sağlamak eğiliminde olabilmektedir. Yasal ve idari düzenlemelerin ihlal edilmesi de bir arada değerlendirilerek, ekonomik çıkar kavramı aynı zamanda 'ekonomik suç' olarak da anılmaktadır. İşletmelerde görevin ve güvenin kötüye kullanılması sonucu, doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan kayıplar, gerek ülkenin gerekse işletmelerin ekonomik ve mali sistemlerini bozacak etkiler gösterebilmektedir. İşte bu noktada 'Hile' olgusu, ekonomik suçlar içerisinde giderek önem kazanmıştır.

Hile kavramının zaman içinde yaygınlığı, çeşitliliği ve yöntemleri değişebilmekte, ancak çoğu zaman farklı kavramlarla da karıştırılabilmektedir. Bu bölümde; çalışmada hile kavramının

¹ Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi-Muhasebe ve Denetim Anabilim Dalı, Personel Daire Başkan Yardımcısı-İstanbul Aydın Üniversitesi, hamiaydin@aydin.edu.tr

² Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Tercan MYO, tala@erzincan.edu.tr

nasıl anlaşıldığı konusuna değinilecek, ayrıca bilimsel araştırmalarda kullanılan kavramlara yer verilecektir. Olası tüm hile yöntemleri ile çalışma konusu olan çek ve kredi kartlarının da içinde bulunduğu muhasebe hilesi yöntemlerine kısaca değinilecektir.

1.1. Hile Kavramı

Muhasebe işlemleriyle ilgili kontrollerin ana hedefi ve konusu, muhasebe çalışma sistemini incelemek, düzensizlik ve yolsuzlukları tespit etmektir.³ Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun ve düzenli olarak tutulan bir muhasebede hatanın olması düşük olasılıktır. Bu nedenle, muhasebe denetimi ile var olması olası hatalar aranır. Buradaki ‘hata’ kavramı ile genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uymayan davranışlardan söz edilmektedir.

Muhasebede görülen yanlış ve hatalarda kasıt unsurunun olmadığı, bilgisizlik ve ihmal olduğu varsayılmaktadır. Örneğin, sabit varlıklara kaydedilmesi gereken bir makinenin genel giderlere kaydedilmesi, muhasebe prensiplerinin tam olarak bilinmemesinden veya kişisel dikkatsizlikten ileri geliyorsa, bu bir muhasebe hatasıdır.⁴

Hile ise çoğunlukla belgeler ve kayıtlar üzerinde bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan eylemlerdir. Bu bölümde, yukarıda açıklanan hata ve hile kavramlarının birbirilerinden farklı yanlarına değinilecek, sonra ihmal ve dikkatsizlik kavramlarının muhasebe açısından önemine ve son olarak da hilenin uygulama ve hukuksal boyutlarına yer verilecektir.

1.2. Hile ve Hata

Muhasebe hilesi ile muhasebe hatası kavramları zaman zaman karıştırılmaktadır. Gerçekte iki kavram da hesap işleyişi ve kayıt düzeninin vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı tutulması anlamına gelmektedir. Fakat hata ile hile arasında suçun manevi unsurunun oluşması bakımından farklılık bulunmaktadır.⁵

Hile ve hatanın maddi unsuru aynı olmakla birlikte, manevi unsurlarındaki farklılık nedeniyle bu iki kavramın birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Türk Vergi Kanunu, muhasebe hatalarını değil muhasebe hilelerini cezaya tutmaktadır. Ayrıca, ceza hukuku genel ilkeleri kapsamında muhasebe ilkesinin maddi unsuru; vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı, gerçeğe aykırı olarak gerçeğe uygun olmayan muhasebe kayıtlarının yapılmasıdır. Ceza hukuku genel ilkeleri kapsamında muhasebe ilkesinin manevi unsuru ise bu fiilin kasten ya da taksir ile yapılmasıdır.

Bu bilgiler ışığında, hile ve hata kavramları aşağıda daha detaylı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır:

Hile ile ilgili ilk rapor olması nedeniyle Sertifikalı Hile Denetçisi Birliđi’nin (ACFE-The Association of Certified Fraud Examiner) 1996 yılında yayınlanmış raporu önem arz etmektedir. Çünkü rapor 2608 hile denetçisinin çok sayıda sektörü araştırması ve gerçek olaylar sonucu elde ettiği bilgileri içermektedir.

³ Hasan Hüseyin Bayraklı vd., Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Bursa:Ekin Yayınevi, 2012, s.19

⁴ Mustafa Kara, Yaygın Muhasebe Hata ve Hileleri Nelerdir?, <http://www.stratejikboyut.com/haber/yaygin-muhasebe-hata-ve-hileleri-nelerdir—28342.html>.’den Hasan Hüseyin Bayraklı vd., Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s.19

⁵ a.g.e., s.92

Çeşitli oyunlarla, düzenlemelerle, sahtekârlıklarla veya aldatma yöntemleri ile bir kişi veya kurumun varlığını ele geçirme eylemine genelde ‘hile veya yolsuzluk’ adı verilmektedir.

‘Hata’ ise unutkanlık, dikkatsizlik, ihmal, bilgisizlik veya tecrübesizlik nedeniyle hesap ve kayıtlarda yapılan yanlışlıklardır. Genelde kasıt unsuru taşımayan yanlışlıklardır.⁶

Yaşamın her alanında olduğu gibi, muhasebe alanında da bir takım hileler söz konusudur. **Muhasebe hileleri**, muhasebe hatalarının aksine, bilerek, isteyerek ve çıkar elde etmek için bilinçli olarak yani kasten yapılır. Muhasebe hilelerinde eylem, yapan tarafından önceden planlanmakta, kurgulanmaktadır.⁷

Hile, ‘işletme kayıt, belge ve hesaplarının belli bir çıkar sağlamak ve başkalarını yanıltmak amacıyla gerçek durumu yansıtmayacak şekilde düzenlenmesi, tahrif edilmesi ve gizlenmesi olarak’ da tanımlanabilir.⁸

Daha geniş bir ifade ile hile, ‘muhasebe ile ilgili olayın oluşumu, belgelenmesi, kaydedilmesi ve işletme ile ilgili çıkar çevrelerine rapor edilmesi aşamasında kötü niyetle, ilgili çıkar çevrelerinin bilgisi dışında ve onları maddi zarara uğratacak şekilde basılı ve dijital ortamda ulusal ve uluslar arası mevzuata aykırı davranmak, davranmaya teşvik etmek veya böyle bir ortamda suça iştirak etmektir’.⁹

Muhasebedeki hilelerin esas unsur kasıttır; kasıt ise kişinin hukuka aykırı bir işlem yaptığını bilmesi ve bu işlemi bilerek ve isteyerek işlemesidir. Aynı zamanda kasıt, bilinçli bir iradeyi ifade eder.¹⁰

Hilenin belgeler üzerinde ve bilinçli olarak yapılması nedeni ile muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkması mümkün olmadığı gibi ortaya çıkarılması da güçtür. Muhasebe hilesinin tespit edilmesi tamamen denetçinin bilgi, tecrübe ve becerisine bağlıdır.¹¹

2. ÇEK HİLELERİ

İşletme çalışanları tarafından yapılan hilelerde, yapılan tahsilâtın veya elde edilen gelirin bir kısmının ya da tamamının çeşitli yollarla kişisel kullanımı için çalınması amaçlanmaktadır. İşletmelerin maruz kaldıkları hilelerden biri de işletme çekleri üzerinde yapılan hilelerdir.

İşletme çekleri üzerinde gerek işletme çalışanları gerekse üçüncü kişilerce yapılan hilelerin maddi boyutlarını tam olarak bilinmemektedir. Ancak yapılan araştırmalar çek hilelerinin giderek arttığını göstermektedir.¹² Tahminler farklılık gösterse de açık olan bir şey vardır ki, o da mevcut baskı ve grafik teknolojileriyle çek hilelerinin giderek arttığıdır.¹³

Ernst&Young LLP araştırma şirketinin yaptığı tahminlere göre her yıl 500 milyon çekte yolsuzluk yapılmaktadır. Amerikan Bankacıları Derneği (ABA-American Bankers Association) ve başka firmalar, çeklerde dönen usulsüzlüklerden kaynaklanan maddi kayıplara değinmekte, çeklerde yapılan hilelerin yıllar itibariyle artış gösterdiğini belirtmektedir. Yapılan yolsuzluklar,

⁶ Güray Öğredik, Muhasebe Hatası, <http://www.muhasetr.com/yazarlarimiz/guray/012/>

⁷ Bayraklı, a.g.e., s.49

⁸ a.g.e., s.51

⁹ a.g.e., s.52

¹⁰ a.g.e., s.52

¹¹ a.g.e., s.54

¹² Bayraklı, a.g.e., s.68

¹³ Halil Söyler, “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri”, <http://www.alomaliye.com/halil-soyler-isletmelerde-yap-hileler-2.htm>

çek defterlerinin çalınmasından daha karmaşık ve profesyonelce düzenlenen sahtekârlıklara kadar değişiklik göstermektedir.

Hileli ödeme türü olan çek hilesinde işletme çalışanı;

- a) Kendi yararına bir çek hazırlamakta
- b) Bir başkası adına düzenlenmiş olan çeker el koymakta ve kendi yararına kullanmaktadır.

Fatura hileleri, bordro hileleri gibi diğer hile türlerinde, örneğin fatura hilelerinde, hile yapan kişi işletme kanalıyla bir ödeme yaratarak buna el koymaya çalışmaktadır. Çek hileleri daha doğrudan yapılan hilelerdir. Hileli ödeme için sahte bir destek sağlanacağına, hilekâr çekin kontrolünü ele geçirerek, sahte bir bilgi yaratmaktadır. Örneğin, sahte bir imza yaratmakta, alacaklıyı değiştirmekte, tutar ile oynamakta veya sahte ciro oluşturmaktadır. Burada kilit nokta, sahte bir bilgi yaratarak, işletmenin çeklerini kendi yararına kullanmaktır.¹⁴

2.1. Genel Olarak Çek Kavramı

Çek, Türk Hukukunda kambiyo senetleri arasında en yaygın kullanım alanı bulan ödeme aracıdır. Türk Ticaret Kanunu'nun 692 ve 735. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Çekte **keşideci**, **muhatap** ve **lehtar** olmak üzere üçlü bir ilişki söz konusudur. Türk hukukunda muhatap daima banka olmak zorundadır. Çek hukuki mahiyeti itibari ile bir ödeme aracıdır. Bu sebeple çekte vade ve faiz söz konusu değildir. Çek havale mahiyeti taşır. Çekin, belirli başlı şekil şartlarına tabi yazılı şekilde yapılması gerekmektedir. Çek, keşideci hesabının bulunduğu banka üzerine çek keşide edilmek sureti ile hamile ödeme yapılmasını sağlar. Çek hamilinin bankadan, çekte gösterilen meblağın kendisine ödenmesini istemek hususundaki hakkı, keşideci ile muhatap banka arasında yapılmış bulunan "çek anlaşmasına" dayanmaktadır. Çek keşide edildiği yerde ödenecekse 10 gün, keşide edildiği yer dışında başka bir yerde ödenecekse 1 ay ve kıtalar arasında ise 3 ay içinde muhataba ibraz edilmelidir.

Çekin asli unsurları aşağıda belirtilmiştir:

- a) Çek kelimesinin ve eğer senet Türkçeden başka bir dilde yazılmışsa o dilde çeker karşılık kullanılan kelimenin çekte bulunması zorunludur. Çek kelimesinin herhangi bir kısaltma yapılmadan yazılması şarttır. Çek kelimesi bulunmayan senet hukuken havale niteliği taşımaktadır.
- b) Çek kayıtsız, şartsız belirli bir bedelin ödenmesi için havaleyi içermelidir. Ödenecek meblağlar herhangi bir kayıt ya da şarta bağlanmış ise o senet geçersiz sayılmaktadır. Miktarın yazı ya da rakam ile yazılmış olması yeterlidir. Ancak, rakam ve yazı arasında farklılık bulunması durumunda, yazı ile yazılan esas alınacaktır. Tahrifat olması durumunda yazılan bedellerin hiçbirisine itibar edilemez. Fakat çeki borçlu (keşideci) yazmış ve yine onun tarafından tahrifat edilmiş ise, keşidecinin yazdığı en yüksek bedele itibar edilir. Çeker faiz konulamaz. Zira çek kredi aracı değil, ödeme aracıdır. Çekte yabancı para gösterilmesi mümkündür. Bu durumda aynen ödeme kaydı yoksa çekin ibraz günündeki rayice göre memleket parası ile ödenmesi gerekmektedir. Kural olarak, yabancı para üzerinden çek düzenlenebilmesi için, çek hesabının da yabancı para olarak açılması gerekmektedir. Birlikte aksi de olabilmektedir.
- c) Ödeyecek kimsenin (muhatapın) adının ve soyadının da çekte bulunması zorunludur. Türkiye'deki çeklerde muhatap sadece banka olabilir. Banka, Bankacılık Kanunu

¹⁴ Nejat Bozkurt, İşletmelerin Kara Deliği Hile, İstanbul: Alfa Yayınları, 2011, s.268

hükümlerine tabi olan müesseselerdir. Keşidece ve muhatap arasındaki hukuki ilişki, çekin geçerliliği bakımından önem taşımaz. Bankalardan ayrı gerçek ve tüzel kişi üzerinde çekilen çek ancak bir havale niteliğindedir.

- d) Keşide tarihinin çekte bulunması zorunludur. İbraz sürelerinin hesaplanması ve keşidecinin ehliyetinin saptanması bakımından keşide tarihi önem taşımaktadır. Birden fazla birbirinden farklı tarihlerin olması durumunda senet çek olma vasfını kaybeder. Fakat çekteki keşide tarihinin gerçeğe aykırı olması, çekin geçerliliğine etkili değildir. Keşide tarihi genelde çekin üst tarafına yazılmaktadır. Bu tarih çekin ön yüzünde olmak koşulu ile keşidecinin imzasının yanında veya üstünde olabileceği kabul edilmiştir.
- e) Keşide edenin imzası çekte bulunması zorunlu unsurlardandır, ancak keşidecinin ad ve soyadı olmaksızın imzasının varlığı da yeterli olabilmektedir.

Özellikle kayıt dışı ekonominin denetim altına alınması ve kara paranın aklanması ve terörün finansmanın önlenmesi, kamu hukukuna ilişkin çekin önemli amaçlarındandır.

2.2. Sahte Çek Düzenleme Hileleri

Genel ilke olarak çek hilekârları, işletmenin çek düzenleme süreçlerindeki zayıflıklardan yararlanmaktadır. Çeki imzalayan kişi, çeki düzenleyen olarak kabul edilmektedir. Sahte çek düzenleme hileleri, bir çalışanın çeki ele geçirmesi ve sahte imza atması ile gerçekleşmektedir. Bir çek üzerinde sahtecilik yapabilmek için çalışanın;

- a) Boş bir çeke ulaşabilmesi
- b) Yetkili imzayı inandırıcı bir biçimde atabilmesi
- c) Suçunu gizleyebilecek bir durumda olması, gerekmektedir.

Yapığı sahte imzalı çek hilesini gizleyebilecek konumda olmayan hilekârın hilesi kısa süreli olmaktadır. Özellikle çek hilelerinde hilenin gizlenmesi eylemi önemli bir yer tutmaktadır.¹⁵

Çek hilelerinde kullanılacak temel beş yönteme aşağıda yer verilmiştir.

2.2.1. Boş Çeklerin Ele Geçirilmesi

Sahte çek düzenlemede ilk adım, işletmenin boş bir çek yaprağını ele geçirebilmektir. İş tanımları içinde çek düzenleme yetkisi olan işletme çalışanları, işletmenin boş çeklerini çalabilecek konumdadır.

Hile üçgeni kapsamında değerlendirildiğinde; görev tanımı içinde çek düzenleme yetkisi olan kişinin önünde önemli bir 'fırsat' vardır. Bu çalışanın üzerinde herhangi bir nedenle 'baskı'nın da olması durumunda, hile yapmak için hile üçgeninin tamamlanması gerekmektedir. Çek hilesi yapmayı düşünen çalışan kendine 'haklı bir neden' bulduğunda eylemi gerçekleştirecek ve böylece Cressy'in ifade ettiği Ateş+Benzin+Oksijen üçlüsü gibi hileye sebep olan üçayağın bir araya gelmesiyle çek hilesi gerçekleşmiş olacaktır.

Çek hilesi yapmayı düşünen çalışanın çeklere erişim yetkisinin olmaması durumunda ise çek yapraklarının çalınması yoluna gidilmektedir. Çek yapraklarının güvenli ortamlarda saklanmaması, ortalık yerde bırakılması hallerinde hırsızlık eylemi kolaylıkla başarılabilmekte, ancak kapalı ortamlarda saklanan çeklerin çalınması için ya kapalı alanın anahtarlarını ele geçirmek ya da çekleri korumakla görevli diğer çalışan ile işbirliği girilmesi gerekmektedir.

¹⁵ Bozkurt, a.g.e., s.270

Yukarıda belirtilen yöntemlerle çalınan çekler;

- a) Usulüne uygun olarak iptal edilmeyen, kullanılmayacak durumda olabilir.
- b) Hilekârın işletme bilgilerine uygun olarak sahte olarak düzenledikleri olabilir.
- c) İşletme, elindeki çekleri korumak ve çek hilelerini önleyebilmek için bazı önlemler almalıdır.

Boş çekler sürekli olarak kilitli bir ortamda tutulmalı, farklı bir kişi ise bazı aralıklarla söz konusu çekleri kontrol etmelidir.

- Kullanılmayacak çekler usulüne uygun bir şekilde iptal edilmeli, daha sonra işletmelerce ya ilgili bankasına iade ya da imha edilmelidir.
- Her günün başlangıcında, son düzenlenen çekin numarası ile karnedeki ilk çekin numarası karşılaştırılmalıdır.
- Çalınan çeklerin bankadan tahsil edilmesini önleyebilmek için, banka ile günlük olarak iletişimde olunmalıdır. Ödenecek çeklerin listesi günlük olarak bankaya gönderildiğinde, banka belirtilenler dışında çek ödemesi yapmayacaktır.

2.2.2.Sahte Çek Alacaklısının Belirlenmesi

Hilekâr, işletmenin boş çekini ele geçirdikten sonra çekin kime ödeneceğine (*lehtar*) karar verir. Hilekâr, aşağıda belirtilenlerin çek alacaklısı olmasına karar verebilir:

- a) Kendisi
- b) Kurmuş olduğu işletmesi
- c) Sahte bir işletme ya da kişi
- d) Suç ortağı
- e) Satıcı

Çalınacak olan para işletmenin banka hesabından çoğu zaman rahatça çekilebildiğinden, birçok hilekâr düzenledikleri çeklerin ödeneceği kişiyi *kendileri* olarak göstermektedirler. Ele geçirilen boş çekin hilekâr adına düzenlenmesi kararı, işletmedeki iç kontrol sistemine ve çek hilesini yapacak olanın görev tanımına bağlıdır.¹⁶

Eğer hilekârın *kendine ait bir işletmesi* varsa veya *sahte bir şirket* kurmuşsa, çek bunlar adına da düzenlenebilir. Sahte çekin alacaklısı, işletmenin bir satıcısı olarak gösterilirse, hilenin gizlenme derecesi, daha fazla artmış olmaktadır. Böylece çek daha rahat paraya çevrilecek ve ortaya çıkma olasılığı daha az olacaktır.

Sahte olarak hazırlanan çek, hilekârın suç ortağının adına da düzenlenebilir. Çek, suç ortağının gerçek kimliğine göre düzenlendiğinden dolayı, paraya çevirme işlemi de daha kolay olmaktadır. Çekin ödenme bilgisi geldiğinde, üzerinde üçüncü bir kişinin ismi olacağından, kontrollerde çoğunlukla doğrudan bir şüphe de uyandırmamaktadır.¹⁷

¹⁶ a.g.e., s.271

¹⁷ a.g.e. s.272

Bazı durumlarda sahte çekler, hilekârın doğrudan nakit para elde etmesi amacıyla kullanılmamaktadır. Hilekâr, nakit para almak yerine düzenlediği sahte çeki kişisel alımları için kullanmaktadır. Satıcı adına düzenlenen sahte çeklerle, hilekâr kendi evine eşya alabilmekte, paraya çevrilmeyip satıcı tarafından kullanıldığından hilekârın yakalanma riski azalmaktadır.¹⁸

2.2.3.Sahte İmza

Boş olarak ele geçirilen çeklerin ilgili bölümleri doldurulduktan sonra, çeki keşide eden kişi adına sahte olarak imza atılmaktadır. Sahte imza atılması aşamasındaki yöntemler:

- a) Elle imza atmak
- b) Mekanik imza atma araçlarını kullanmak
- c) Yetkili imzanın fotokopisini kullanmak

Olarak sıralanabilir.

Sahte çek hilelerinde sıkça kullanılan yöntem, hilekârın yetkili imzayı taklit etmesidir. İmza ne kadar iyi taklit edilirse yakalanma riski o kadar azdır. Ancak, olası tereddütlü durumlarda kriminolojik incelemede sahte imzanın tespiti oldukça kolaydır.

Gerek ülkenin genel yasaları gerekse şirketin mevzuatı izin verdiği sürece, işletmeler otomatik çek imzalama araçlarını da kullanabilmektedir. Söz konusu araçlara kolay erişim olanağı bulunabilirse, hilekâr için en risksiz yöntem budur. Çünkü bu yolla oluşturulan sahte çek düzenleyen kişi açısından son derece normal görünümündedir.

Hilekâr, yetkili kişinin imzasını fotokopi yoluyla da çekin üzerine aktarabilmektedir. Düzgün bir şekilde yapıldığında, kolay kolay ortaya çıkartılamayacak bir sahteciliktir.

2.2.4.Sahte Ciro

Bu yöntemde hilekâr, işletmenin ilişkide olduğu üçüncü kişilere verilecek çekleri çalma yoluna gitmektedir. Bu süreçte hilekârın çekin düzenlenmesi ve imzalanması ile ilgili bir eylem gerçekleştirmesine gerek kalmamaktadır. Çekin taşıdığı bilgiler sahtecilik taşımamaktadır. Hilekâr, sahtecilik eylemini çekin ciro edilmesi aşamasında yapmaktadır. Yapılan hile sonucunda çekin içerdiği tutar, gerçek alıcıya ödenecek yerde dolandırıcıya ödenmektedir.¹⁹

Bu yöntem, hazırlanmış gerçek çekler kullanıldığından, asıl sorun çekin ele geçirilmesidir. Genelde hırsızlık kanalıyla ele geçirilen, düzenlenmiş ve imzalanmış çekler kullanılmaktadır. Ancak, güvenlik zafiyeti ve yoğun hareketlilik gibi nedenlerle veya adresine teslim edilemeyen ve geri gelen çeklerin çalınması suretiyle de sahtecilik eylemi yapılabilmektedir. Diğer taraftan, çeklerin dağıtımını ile görevli kişi, adres değişikliği yaparak çoğunlukla kendi adresini belirterek de sahtecilik eyleminde bulunabilmektedir.

Bu tür çek hırsızlığının önüne geçebilmek için “görevlerin ayrılığı ilkesi benimsenerek, çeki düzenleyen, imzalayan ve dağıtımını yapan kişilerin ayrıştırılması sağlanmaktadır. Ayrıca, çek hareketlerinin olduğu yerlere kamera yerleştirilmesi ve yoğun güvenlik önlemlerinin alınması da çek hırsızlıklarını azaltabilmektedir. Müşteri şikâyetlerine karşı duyarlı olmak, zaman zaman sondaj usulüyle dahi olsa satıcıların çeklerini alıp almadıklarının kontrolünü yapmak da önleyici tedbir olarak uygulanmaktadır.

¹⁸ a.g.e. s.272

¹⁹ a.g.e., s.274

2.2.5.Çek Alacaklısının Değiştirilmesi

Bu tür hileler, hazırlanmış ve imzalanmış çeke ulaşılarak yapılan bir başka hile yöntemidir. İşletme çalışanı tarafından çalınan çekin alacaklı ismi ya çalışan adına ya da suç ortağı adına değiştirilir. Bazen tutarın değiştirildiği de görülmektedir.

Çekin alacaklısının değiştirilmesinde genellikle iki yöntem kullanılır:

- a) Gerçek ismin üzerinde değişiklik yapılmaya çalışıldığından ve genellikle değişikliğin izi kalacağından, hilekâr için riskli bir yöntemdir. Bu durum işletme yönetimi tarafından da kolaylıkla ortaya çıkartılabilmektedir. Hilekâr, çeki düzenleyen kişi ise, çeki silinebilir mürekkeple doldurur, bilahare ismi uygun bir isimle değiştirir.
- b) Daha sağlam bir yol olarak, hilekâr muhasebe kayıtlarında borç hesaplarına girerek, çek hazırlanmadan önce alacaklının adını değiştirmektedir.

İç kontrol sistemi zayıf olan işletmelerde, hilekârlar çeki düzenlemekte, ancak alacaklı yerini boş bırakmaktadır. Çekin imzalanması sağlandıktan sonra, gelen çekin üzerindeki alacaklının isim yeri hilekâr tarafından doldurulmaktadır.²⁰

2.3.Çek Hilesi Belirtileri

İşletmeler açısından işletme içi ve dışı hilelerin maliyetleri gün geçtikçe artmaktadır. Hileleri gerçekleştirmeden önce önlemek için ve gerçekleştikten sonra ortaya çıkarmak için farklı yöntemler kullanılmaktadır. ACFE 2010 araştırmasına göre dünya genelinde hileli işlemlerin tespit edilme yöntemleri aşağıdaki gibidir (ACFE, 2010, 16);

- a) Şikâyetler (%40.2)
- b) Yönetim İncelemeleri (%15.4)
- c) İç denetim (%13.9)
- d) Tesadüfen (%8.3)
- e) Muhasebe mutabakatları (%6.1)
- f) Belge incelemeleri (%5.2)
- g) Diğer

Aşağıda sıralanan olağan olmayan durumlar, çek hilesi tespit edilmesi aşamasında çek hilesi belirtileri olarak kabul edilmelidir:

- 1) Günün sonunda kullanılan çek ile ertesi gün kullanılan çek arasında eksik çek bulunması,
- 2) Bankadan ödenen çeklerin kopyaları gönderiliyorsa, bunların üzerinde yapılmış olan değişiklikler,
- 3) Ödenmiş olduğu halde, bankadan gelen bilgilerde yer almayan çekler,
- 4) Bankadan ödendi bilgisi geldiği halde, kayıtlarda yer almayan çekler,
- 5) Karlarda açıklanamayan azalmalar ve faaliyet giderlerinde oluşan artışlar,
- 6) Çek ödemeleri ile ilgili satıcı şikâyetleri,
- 7) Satıcı faturalarına yapılan çift ödemeler,

²⁰ a.g.e., s.276

- 8) Bilinmeyen satıcılara yapılan ödemeler,
- 9) Destek bilgileri olmadan düzenlenen çekler,
- 10) Çek düzenleme sürecinde çalışanların yaşam düzeylerindeki anlamlı değişiklikler,
- 11) Hesapların toplamlarında yapılan matematik hatalar,
- 12) Banka hesaplarında oluşan nakit eksiklikleri,
- 13) Bilinen müşterilere olağan olmayan zamanlarda ve olağan olmayan tutarlarda yapılan ödemeler.²¹

2.4.Çek Hilelerini Gizleme

Çek hilelerini gerçekleştiren kişiler, çeşitli yöntemler geliştirip yasa dışı faaliyetlerine devam ederken aynı zamanda hileli işlemlerini de gizleme yoluna giderler. Bu nedenle çek hilelerinin nasıl gizlendiğinin bilinmesinde fayda bulunmaktadır.

Özellikle gizlenmesi zorunlu gibi gözükken çek hilelerinde, hilekâr çeki düzenleyen kişi konumundadır. Çeki düzenleyen çalışan, alacaklı olarak kendini, suç ortağını veya sahte bir ismi göstermekte veya alacaklı yerini boş bırakmaktadır. Çekte imza sahteciliğine olabildiğince girilmemektedir.²² Genellikle işin yoğun ve müşterinin telaşlı olduğu, dolayısıyla yetkili kontrollerinin yapılmasında gevşeklik gösterilebilecek zamanları kollayan sahtekâr, gerekli özen gösterilmeden çekin imzalanmasını sağlar.

Çalışan, giriştiği bu sahtecilik eylemini muhtemelen birden fazla yapmakta ve gerekli açıkların farkında olduğundan kendini gizleme ve gerekli tüm önlemleri alma eğilimindedir. Bu nedenle, çalışan tarafından yapılan hilecilik eyleminin işletme tarafından ortaya çıkartılması oldukça güçtür.

Çek hilelerinin gizlenebilmesi amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmış ve açıklanmaya çalışılmıştır:

- a) Banka kayıtları ile hileli doğrulama sağlanması,
- b) Yevmiye kayıtlarında sahtecilik yapılması,
- c) Hileli çeklerin doğru olmayan biçimde kayda alınması,
- d) Alacaklılar için yeni çek düzenlenmesi,
- e) Sahte destek belgelerinin oluşturulması.

Çek hilesini gerçekleştiren kişinin görev tanımında kontrol, doğrulama ve onay yetkileri olması durumunda gizleme işlemi başarıyla sonuçlanacaktır. Çünkü gerek işletme kayıtlarında çeki geçersiz göstererek gerekse rakamlar üzerinde değişiklik yaparak veya yanlış hesaplamalar yaparak sahtecilik işlemini gerçekleştirmiş olur.

Hileli çalışan ayrıca;

- a) Hileli çeki kayıtlarda hükümsüz gibi gösterebilir,
- b) İşletme kayıtlarında tutarları şişirebilir,
- c) Hileli çeki işletme hesaplarından uygun olan birinin içine saklayabilir.

²¹ a.g.e., s.279

²² a.g.e., s.276

2.5.Çek Hilelerini Önleme

Çek hilelerinin önlenmesi ve ortaya çıkartılabilmesinde, görevlerin ayrılığı ilkesi önemli bir iç kontrol işlevidir. Normal olarak çek işlemleri ile ilgili görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir:²³

- a) Çekin düzenlenmesi,
- b) Çekin imzalanması,
- c) Çekin dağıtımı,
- d) Banka doğrulamaları.

Geçersiz konuma düşen çek için mutlaka yetkili birinden onay alınması, çeki düzenleyen kişinin sahtekârlık girişiminde bulunmasına engel olacaktır. Düzenleyen ve kontrol edenin farklı kişiler olması hata ve hile olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca, belli tutarda çek düzenlenebilmek için çift yetkili imza koşulunun getirilmesi de hile girişimlerinin azalmasına sebep olabilecektir.

Düzenlenip imzalanmış çekin tekrar düzenleyene geri gönderilmesi veya imzalayanın kontrolünde bırakılmayıp, ayrı bir birim olan dağıtım bölümüne gönderilmesi gerekmektedir. Böylelikle, çek alacaklısının değiştirilme ve dolayısıyla hileli işlemin gerçekleştirilme olasılığı azaltılmaktadır.

Çek hilelerinin belirtilen ilkelere uyulması sonucu azalmasının bir nedeni de banka bilgileri ile çeki düzenleyen firma kayıtlarının karşılaştırılması ve doğruluğunun teyit edilmesidir. Bu aşamada da görevlerin ayrılığı ilkesi gereği, doğrulama işleminin bir kişi ve bunların kontrolünün ise başka kişi tarafından yapılması sağlanmalıdır.

Ayrıca, işletmelerin çeki düzenleyenlere gönderdikleri imza sirkülerinin düzenli olarak güncellenmesi ve çek düzenleme yetkisini güvenilir insanlara vermek ya da çift imza ile kullanımını sağlamak da, hileli işlemlerin yapılmasını engellemektedir.

Bunların yanında çek işlemleri ile ilgili kırmızı bayraklara ilişkin aşağıda belirtilen önlemlerin alınması gerekmektedir;

- a) Çek defteri güvenliğinin sağlanması,
- b) Çek numaralarının ardışıklığının kontrolü,
- c) Çek imza yetkisinin kullanımı ve kontrolü,
- d) Destekleyici belge olmadan çek düzenlenmemesi,
- e) Çek mutabakatlarının (çek imzalama ve muhasebe yetkilisi harici bir kişi tarafından yapılması) kontrolü,
- f) Boş çek defterlerinin güvenliğinin sağlanması,
- g) Çek limitlerine dikkat edilmesi,
- h) Belirli aralıklarla çekin alındığı (bankaya) giderek güvenlik süreçlerinin kontrol edilmesi,

²³ a.g.e., s.278

3. SONUÇ

Yolsuzluk ve suiistimal olarak da adlandırılan hileli işlemlere yönelik küresel ölçekte önemli çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar hem durum tespitine yardımcı olmakta hem de alınabilecek her türlü önleme ilişkin uygulamadaki beklentileri yansıtmaktadır.

Hileden sağlanacak yarar, onun için katlanılacak maliyetten fazla olduğu sürece hile eylemi gerçekleşmektedir. Bu nedenle hile yapmaya aday olan çalışana, katlanacağı maliyetin elde edeceği yarardan daha fazla olacağı inandırılırsa, hile riski en aza indirilebilir. Ancak bazı işletmeler, hileyi bir risk unsuru olarak görmezler ve bir iç kontrol sistemi oluşturmadan karşılıklı güven ilişkisi içinde çalışırlar. Özellikle küçük işletmeler güven unsuruna dayanarak çalıştığı için bunlarda hileli işlemlerin görülme riski daha fazladır.

İşletmelerde hileli işlemlerden korunmanın, hileli işlemlere karşı kontrol önlemleri geliştirmenin ve nihai olarak da hile denetimi faaliyetlerinin temelinde işletme hile risk haritasının çıkarılması, hilelerin etki ve olasılık açısından değerlendirilmesi gelmektedir.

Hileli işlemlerin ortaya çıkartılmasında kullanılan yöntemler aynı zamanda hileli işlemlerin önlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Sürpriz denetimler, satıcıların kontrolü ve banka mutabakatları gibi geleneksel yöntemlerle hilelerin önlenmesine çalışılmaktadır. Ayrıca, teknoloji sayesinde hilelerin ortaya çıkarılmasına yönelik daha etkin yöntemler geliştirilmektedir. İç denetime hilelerin dâhil edilmesi ve hile denetçisinin istihdam edilmesi gibi ileri düzey tekniklerin kullanılması ile de hileli işlemlerin önlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bayraklı, H. H. vd. (2012). “Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri”, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bozkurt, N. (2011). “İşletmelerin Kara Deliği Hile” İstanbul: Alfa Yayınları, s.268
- Fraud Examiners Manual (International), (2012).
- Kalaycı, F. Ö. (2003). “Bankacılık Açısından Kredi Kartları Sisteminin İşleyişi ve Bir Örnek Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Konya.
- Kandemir, C. (2004). “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu”, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi), Adana.
- MHUD, (2004). “Denetim İlke ve Esasları”, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, Acar Matbaası.
- Pehlivanlı, D. (2011). “Hile Denetimi Metodolojisi ve Raporlama”, İstanbul: Beta Yayınları.
- Söyler, H. “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri”, <http://www.alomaliye.com/halil-soyler-isletmelerde-yap-hileler-2.htm>
- Öğredik, G. “Muhasebe Hatası”, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/guray/012/>
- Özkan Ö. vd. , (2011). “Kredi Kartı İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Kredi Kartı Yoluyla Yapılan Hile Türleri ve Cezai Müeyyideler”, İstanbul:İSMMM0 Yayınları, Mayıs-Haziran.
- Tüzün, O. (1995). “Kredi Kartı Uygulaması ve Karşılaşılan Güncel Sorunlar”, Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi, Sayı 9, Mart.
- Yiğit, E. (2001). “Taşın Borcundan Kurtul”, Aktüel Para Dergisi, Sayı 370, Ekim.